

ПРОБЛЕМА "КОМПЕТЕНТНОСТІ" І "КОМПЕТЕНЦІЇ": ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розкрито проблеми визначення та обґрунтування сутності понять "компетентність" та "компетенція", які активно досліджуються в сучасній науці. Здійснено теоретичний аналіз поглядів зарубіжних і вітчизняних науковців. Розглянуто різні підходи до трактування поняття "компетентність" та "компетенція". Визначено "компетенції" як еталон досвіду дії, знань, умінь, навичок, творчості, емоційно-ціннісної діяльності, а "компетентність" як рівень досягнення вказаних компетенцій. Встановлено співвідношення понять "компетентність" та "компетенція", які з різних точок зору або ототожнюються, або визнаються підпорядкованими.

Ключові слова: компетентність, компетенція, знання, уміння, готовність, здатність.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття одним із пріоритетних напрямів освітньої політики держави є перехід від знанневої парадигми до компетентнісного підходу. Згідно з Концепцією модернізації української освіти, метою сучасної професійної освіти є підготовка конкурентоспроможних фахівців, здатних системно мислити і діяти, які володіють творчою активністю, лідерськими якостями, відрізняються ініціативністю й самостійністю, тобто володіють ключовими компетентностями та компетенціями. У зв'язку з цим поняття "компетентність" і "компетенція" набувають все більш широкого поширення в освітньому середовищі. Між тим, серед вітчизняних і зарубіжних учених до теперішнього часу ще й досі відсутнє однозначне розуміння їхньої сутності й співвідношення.

Дослідження проблем трактування змісту й сутності понять "компетентність" та "компетенція" знаходимо в багатьох працях вітчизняних та закордонних науковців. Основу цих досліджень становлять найвідоміші праці видатних науковців В. Байденко, Н. Бібік, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Маркової, О. Овчарук, О. Пометун, Г. Селевко, Р. Уайта, А. Хуторського, які дають змогу визначити аналізовані терміни як динамічні поняття.

Фундаментальний теоретичний аналіз понять "компетентність" та "компетенція" працівників організації здійснили М. Головань, О. Грішнова, В. Калініна, О. Кучай, Н. Нагорна, В. Лозовецька, Н. Перевознюк, Г. Руденко, М. Армстронг, Ч. Вудруфта іт.

Однак, не дивлячись на певну вивченість даної проблеми, серед науковців досі триває дискусія щодо визначення сутності понять "компетенція" та "компетентність", встановлення їх складових компонентів, розмежування та взаємного співвідношення. Незважаючи на вимоги наукової методології щодо термінологічної однозначності трактувань понять, у різних наукових працях дані поняття трактуються по-різному: в одних – розрізняються, в інших – ототожнюються. Однак багато суттєвих моментів стосовно цієї проблематики так і залишаються до кінця не вирішеними, тому доцільним є аналіз різних підходів до трактування цих питань та визначення їх сутності.

Мета статті – проведення теоретичного аналізу різних поглядів щодо трактувань сутності та змісту понять "компетентність" та "компетенція".

Результати теоретичного дослідження. Щоб глибше зрозуміти неоднозначність та різноманітність трактувань зазначених понять, звернемося до тлумачних та енциклопедичних словників. Компетентність, що походить від компетенції (у перекладі з латинської мови – competence – право судити; competence – підходити, пасувати) трактується як: а) коло питань, явищ, де дана особа має авторитет, знання, досвід; б) коло повноважень будь-якого органу або посадової особи [12, с. 26].

Тлумачні словники англійської мови трактують це поняття як відповідність, достатність, уміння виконувати певну роботу, завдання та обов'язок; розумові здібності або загальні уміння та навички [4, с. 23]. Варто зазначити, що в англійських джерелах застосовується також слово "competency", яке має ті ж самі значення, що й "competence". Окрім того, аналіз етимологічної інформації тлумачного словника доводить, що саме "competency" походить від латинського "competentia" [4, с. 23], а це означає, що його потрібно перекладати як "компетенція".

У великому тлумачному словнику іноземних слів компетентність визначається як володіння знанням, котре дозволяє судити про будь-що, висловлювати вагомe, авторитетне судження; право за своїм знанням робити, вирішувати або міркувати про щось, "властивість за значенням прикметника компетентний". Отже, компетентний – той, хто має достатні знання в певній галузі; добре з чимось обізнаний; тямущий; авторитетний; володіє певною компетенцією [10, с. 20].

Словник іншомовних слів визначає поняття "компетентний" (лат. *competens* – відповідний, здібний) як той, що володіє компетенцією, чи як той, що знає, отже, обізнаний у певній галузі [4, с. 24]. Бути компетентним означає мати достатні знання в певній галузі, бути добре обізнаним, тямущим, проінформованим, авторитетним, ґрунтуватися на знанні [10, с. 21], мобілізувати в певній ситуації вміння, отримані знання й накопичений досвід.

У словнику російської мови С. Ожегова "компетенція" визначається як: 1) коло питань, у яких хтось добре обізнаний; 2) коло повноважень, прав [5, с. 23]. За великим тлумачним словником сучасної української мови, поняття "компетенція" – це гарна обізнаність із чим-небудь; коло повноважень певної організації або особи; коло питань, явищ, у яких дана особа авторитетна, має досвід, знання; коло повноважень, галузь належних для виконання ким-небудь питань, явищ. Компетентний – який має достатній рівень знань у якій-небудь галузі; кваліфікований, ґрунтується на знанні, з чим-небудь гарно обізнаний, тямущий; який має певні повноваження; повноправний, повновладний [3, с. 874-875].

Таким чином, аналіз визначення сутності понять "компетенція" і "компетентність" у різних словниках дає змогу виділити такі їх загальні характеристики: знання, досвід, обізнаність у певній галузі.

Поняття "компетенція" та "компетентність" є також об'єктом досліджень фахівців з управління персоналом організації. Зокрема, В. Макелвіла теоретично довів, що сутністю будь-якої організації, її основою є наявний набір компетенцій усіх працівників компанії [8, с. 138]. Спершу терміни "компетентність" і "компетенція" як у наукових дослідженнях, так і в практиці роботи служб персоналу використовувалися як синоніми. Однак, на думку Ч. Вудруфа, слід розрізняти зазначені поняття: "компетентність" – це поняття стосується людини, воно передбачає аспекти поведінки, що стоїть за компетентним виконанням роботи; "компетенція" – це поняття стосується роботи, сфери професійної діяльності, у якій людина є компетентною [2, с. 45]. Лайн М. Спенсер та Сайн М. Спенсер [9, с. 86] визначали "компетенцію" як базову якість індивідуума, що визначає ефективне або найкраще виконання ним деяких робіт або дій у певних ситуаціях.

На думку англійського вченого М. Армстронга, термін "компетентність", по-перше, корисний для опису того типу поведінки, який потрібен організації для досягнення високого рівня ефективності. Це поняття допомагає сконцентрувати увагу на ключових питаннях поведінки, що впливають на результати. По-друге, поняття "компетентність" можна використовувати для опису тих знань і вмінь, які очікуються від працівника для ефективного виконання його обов'язків [1, с. 277]. Отже, компетентність – це здатність особи вирішувати виробничі завдання конкретної організації, а компетенція – стандарти поведінки, які забезпечують цю здатність.

У деяких наукових працях, терміни "компетенція" і "компетентність" вживаються як синоніми, в інших – чітко розмежовуються. Так, А.Хуторський, розрізняє поняття "компетентність" та "компетенція". На його думку, компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знання, уміння, навички, засоби діяльності), яка є заданою щодо певного обсягу предметів і процесів, та необхідною для якісної продуктивної діяльності, а компетентність – це володіння відповідною компетенцією, яка включає особистісне ставлення людини до неї та предмета діяльності [11, с. 55].

Також розмежовує ці поняття І.Зимня, зазначаючи, що компетенція – це потенційна якість особистості, а компетентність – актуальна, формуюча особистісна якість, іншими словами, це – актуалізація компетенції, комплексу компетенцій, що визначають зміст компетентності [6, с. 34].

Подібною є думка О. Субетто, який вважає, що компетенція – це новоутворення в системі вищої професійної освіти, яке формується за певний освітній цикл у межах освітньої системи. Науковець підкреслює, що компетентність – це не просто сукупність компетенцій, а сукупність компетенцій, які актуалізовані в певних видах діяльності, це – "ядро", "основа" професіоналізму [4, с. 25].

Л.Тархан визначає поняття "компетенція" як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, предметів і процесів, а "компетентність" – оволодіння людиною відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї та предмета діяльності [2, с. 46].

Суттєвий інтерес у плані розмежування цих понять належить В. Краєвському та А. Хуторському, які стверджують, що компетенція в перекладі з латини означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід, а компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здатностей, що дозволяють обґрунтовано судити й ефективно діяти в ній [11, с. 56].

Деякі дослідники (А. Мурджані, Б-Д. Мюллер, К. Роджерс, К. Шрахтнер) і під компетентністю розуміють "поглиблені знання", "стан адекватного виконання задачі", "здатність до актуального виконання діяльності" тощо [9, с. 34; 12, с. 28]. Але такий підхід до визначення поняття повністю не відображає його зміст. Більш чіткої конкретизації вказане поняття набуває під час застосування його в межах відповідної галузі та відносно певного виду діяльності. Так, для різних видів діяльності дослідники виділяють різні види компетентності.

На думку М. Чошанова, компетенція – це сума мобільності знання, гнучкості методу та критичності мислення. Він зазначає, що "компетенцію у широкому розумінні можна визначити як поглиблене знання предмета або засвоєне уміння": 1) компетенція – це здібність серед багатьох рішень обирати найбільш оптимальне, аргументовано заперечувати помилкові рішення, піддавати сумніву

ефектні, але неефективні рішення – тобто володіти критичним мисленням; 2) компетенція припускає постійне оновлення знання, володіння новою інформацією для рішення задач на даний момент та за даних умов, це здібність до актуального виконання діяльності; 3) компетенція містить у собі як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти. Компетентна людина повинна не тільки розуміти суть проблеми, але й уміти практично вирішити її, тобто володіти методом вирішення ("знання + уміння"). Залежно від того, у яких умовах опиняється людина, вона може застосувати той чи інший метод, найбільш придатний за даних умов [5, с. 28-29].

В. Кальней і С. Шишов компетенцію визначають як загальну здатність, що базується на знаннях, досвіді, нахилах, надбаних завдяки навчанню. На їхню думку, компетенція не зводиться ні до знань, ні до навичок, ні до умінь. Науковці розглядають її як можливість встановлення зв'язку між знанням ситуацією або, у більш широкому сенсі, як здатність знайти, виявити процедуру ("знання + дія"), що підходить для вирішення проблеми [8, с. 140].

Окрім того, говорити про компетенцію можливо тільки за умови її прояву в певній ситуації; не проявлена компетенція, що залишається в ряду потенційних можливостей, не може вважатися такою, а, щонайбільше, прихованою можливістю.

На думку В. Болотова, В. Серікова, природа компетентності така, що вона, будучи продуктом навчання, не прямо витікає з нього, а є наслідком саморозвитку індивіда, його не стільки технологічного, скільки особистісного зростання, наслідком самоорганізації й узагальнення діяльнiсного й особистісного досвіду [4, с. 24].

Дж. Равен під компетентністю розуміє спеціальну здатність людини, необхідну для виконання конкретної дії в конкретній наочній галузі, що передбачає вузькоспеціальні знання, навички, способи мислення і готовність нести відповідальність за свої дії [5, с. 25].

На думку А. Бермуса: "... компетентність є системною єдністю, інтегруючою особові, наочні й інструментальні особливості й компоненти" [6, с. 34].

В. Кяерст висловлює думку про те, що "компетентності" взагалі не існує, а зустрічається в галузі конкретної проблематики, певній діяльності, конкретній спеціальності, у визначеній "сфері компетентності" і розглядається як важливе новоутворення особистості, що виникає у процесі оволодіння професійною діяльністю [9, с. 48].

Р. Мільруд розглядає компетентність як комплекс компетенцій, що визначається особистісним ресурсом фахівця, що забезпечує можливість його ефективної взаємодії з навколишнім світом у тій або іншій конкретній галузі професійної діяльності і залежить від необхідних для цього компетенцій [9, с. 56].

Дж. Брунер розцінює компетентність як сукупність якостей, притаманну найбільш авторитетному спеціалістові, таких якостей, рівня яких повинен досягти кожен індивід у процесі оволодіння професією [9, с. 68].

Міжнародна комісія Ради Європи визначає поняття "компетентність" як доведена здатність людини використовувати знання, уміння та особистісні, соціальні здібності в навчальній діяльності та в професійному, особистісному розвитку [7, с. 7].

Українські науковці Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук та ін., використовуючи термін "компетентність", трактують його як спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що набуваються у процесі навчання, дозволяючи людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності [8, с. 139-140].

І. Зязюн трактує компетентність, як властивість індивіда, яка існує в різних формах: по-перше, це – високий рівень умілості; по-друге, це – спосіб особистісної самореалізації; по-третє, це – деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву його здібностей [7, с. 9].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведений аналіз різних підходів до трактування змісту та сутності понять "компетенція" та "компетентність" дає можливість зробити висновок про необхідність розрізнення цих понять. Так, під компетенцією слід розуміти певну сферу, коло діяльності, наперед визначену систему питань щодо яких особистість повинна бути добре обізнана, тобто володіти певним набором знань, умінь, навичок та власного до них ставлення. "Компетентність" – якість особистості, її певне надбання, що ґрунтується на знаннях, досвіді, моральних засадах і проявляється в критичний момент за рахунок умінь знаходити зв'язок між ситуацією та знаннями, у прийнятті адекватних рішень щодо нагальної проблеми.

На формування компетентності впливають сама компетенція та особистісні морально-ділові риси суб'єкта. Якщо вони будуть перебувати у протиріччі з компетенцією відповідної посадової особи, то виникатиме конфлікт між суспільством та особистістю. Рівень професійних, спеціальних знань, що відповідають компетенції, ступінь розвиненості особистісних якостей суб'єкта є передумовою її успішної реалізації або ж не реалізації. Таким чином, поняття "компетентність" і "компетенція" – взаємопов'язані та взаємообумовлені, але нетотожні одне одному.

Подальших досліджень потребує проблема формування та оцінювання "компетентності" та "компетенції" у ВНЗ в умовах європейської кредитно-трансферної системи організації навчання майбутніх фахівців.

Використані джерела

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг; [пер. с англ., под ред. С. К. Мордовина]. – [8-е изд.]. – СПб. : Питер, 2004. – 832 с.
2. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О.В.Овчарук]. – К.: "К.І.С.", 2004. – С. 45-50.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінськ: ВТФ "Перун", 2002. – 1440 с.
4. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23-30.
5. Зеер Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23-30.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
7. Овчарук О. В. Ключові компетентності: європейське бачення / О. В. Овчарук // Управління освітою. – 2003. – № 15-16. – С. 6-9.
8. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация / Г.К. Селевко // Народное образование. – 2004. – №4. – С. 138-143.
9. Спенсер Лайн М. Компетенции в работе. Модели максимальной эффективности работы / Лайн М. Спенсер, Сайн М. Спенсер; [пер. с англ.]. – М.: НИРО, 2005. – 384 с.
10. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С.20-26.
11. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 55-64.
12. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход / В.Д. Шадриков // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 26-31.

Strelbitska S.

THE PROBLEM OF "COMPETENCE" AND "COMPETENCY": THEORETICALLY ANALYSIS FOREIGN AND NATIONAL SCIENCE LITERATURE

The article examines the problem of determining the nature and justification of the concepts of "competence" and "competency" that actively researched in modern science. The theoretical analysis of the views of foreign and domestic scholars was executed. The different approaches to the interpretation of the concept of "competence" and "competency" were examined. Definitions of "competencie" as a standard of operational experience, knowledge, skills, creativity, emotional-value activities were examined. On the basis of "competencies" was examined that the "competence" is the level of achievement of these competencies. The relationship between the concepts of "competence" and "competency" which are from different points of view or identified or recognized subordinates has been established.

In addition, the analysis of the literature shows that this is a complex, multi-component, multi-disciplinary concepts, scientific literature, there is no unambiguous definition. Different authors vary in the amount, composition, semantic and logical structure.

The analysis of different approaches to the interpretation and understanding of the content and essence of the concepts of "competence" and "competency", allows making a conclusion about the necessity to distinguish these concepts. Thus, under the jurisdiction should understand the specific scope, range of activities, pre-determined questions in respect of which the person should be well-informed, you have to have a certain set of knowledge, skills and their own relationship to them. Competence is a person's quality, its specific domain, based on knowledge, experience, moral principles and manifests itself at a critical moment due to the ability to find the relationship between the situation and knowledge in making adequate solutions to pressing problems.

Key words: competence, competency, knowledge, skills, readiness, ability.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014